

Inhoud

1	Praça Charles Miller	7
2	Mogi das Cruzes	17
3	São Vicente	30
4	Praia Grande	39
5	Liceu São Paulo	49
6	Santos	58
7	Peixe	67
8	Madrid	74
9	De Copinha	81
10	Pacaembu	88
11	Plezier	96
12	Ayrton Senna	106
13	Het monster	114
14	Doha	122
15	Het jaar 2011	130
16	Remake	150
17	<i>'Obrigado a todos por tudo'</i>	159
18	NRJ	172
19	Een bijzondere dag	179
20	Het Maracanã	190
21	Barcelona	203
22	De duivel	217
23	Mineirazo	228
24	Honderd procent Barça	239

- 25 Erkenning 257
- 26 99 procent vertrouwen 274
- 27 O Rei in Parijs 286

Een levensloop in feiten 303

Publicaties 307

Dankwoord 311

Praça Charles Miller

Een flinke snor, rebelse kuif, wit shirt, zwart broekje en bal in de hand: de foto's uit een lang vervlogen tijd, toen magnesium nog voor de flits én een rookwolk zorgde, geven ons een beeld van Charles William Miller. Zoon van John, een Schotse ingenieur die samen met drieduizend andere Britten in Zuid-Amerika was beland voor de aanleg van de spoorwegen, en Carlota Fox, een Braziliaanse van Engelse afkomst. Charlie wordt op 24 november 1874 geboren in São Paulo, in de wijk Brás. Op zijn negende wordt hij naar Europa gestuurd voor zijn opleiding, zoals gebruikelijk was in de betere kringen. Hij komt aan in Southampton, waar hij eerst naar de particuliere basisschool Banister Court gaat, en vervolgens naar een openbare school in het graafschap Hampshire. Banister Court is een kleine school opgericht door dominee George Ellaby, in eerste instantie bedoeld om onderwijs te geven aan de kinderen van de kapiteins van de Peninsular and Oriental Steam Navigation Company (P&O). In de tijd dat Miller er les krijgt, is de leiding in handen van Christopher Ellaby, zoon van de dominee en een groot voetballiefhebber. In Engeland heeft *The Beautiful Game* al een officiële status bereikt: op 26 oktober 1863 is in Londen de Football Association opgericht, 's werelds eerste nationale voetbalbond, die een poging doet om tot eenduidige regels van het spel te komen. Ellaby was in zijn Oxfordtijd aanvoer-

der van het universiteitsteam. Hij geeft zijn enthousiasme voor het voetbal door aan de leerlingen. Charles Miller is goed in sport en wordt al snel de aanvoerder van het schoolteam. Zijn bijnaam is Nipper, 'peuter', vanwege zijn babyface en zijn tengere gestalte. Maar ondanks zijn postuur groeit hij uit tot een productieve midvoor en, bij gelegenheid, linkerspits. 'Hij is onze beste aanvaller,' schrijft de schoolkrant. 'Hij is snel, heeft een vlotte dribbel en een hard schot. En hij scoort heel gemakkelijk.' Eenenvertig doelpunten in vierendertig wedstrijden met Banister Court, en drie in de dertien wedstrijden die hij speelde met de club St. Mary's Church of England Young Men's Association, de voorloper van de Southampton Football Club, die nu nog in de Engelse Premier League speelt. Miller heeft een levendige speelstijl, hij heeft fantasie, een grote controle over de bal, en met zijn weergaloze schijnbewegingen verrast hij keer op keer zijn tegenstanders. Op zeventienjarige leeftijd wordt hij dan ook uitgenodigd om in de gelederen van de Corinthian Football Club in Londen te komen spelen, een club samengesteld uit spelers van Britse universiteiten en particuliere kostscholen, om de superioriteit van de Schotse teams te betwisten. Corinthian zou later met een 's' erachter, op aanraden van Miller zelf, een van de beroemdste clubs van São Paulo worden.

1894: Charlie is klaar met zijn studie en keert terug naar Brazilië. In zijn bagage stopt hij twee ballen van het merk Shoot, *made in Liverpool*, een cadeau van een teamgenoot, verder een pompje, een paar voetbalschoenen, twee shirtjes (eentje van Banister Court en eentje van St. Mary's) en een groot boek met het door de Football Association opgestelde reglement. Het verhaal wil dat Charlie tijdens de oversteek de hele dag aan het trainen was en voortdurend van de ene

naar de andere kant van het dek om de passagiers en andere obstakels heen dribbelde.

Als zijn vader John op 18 februari in de haven van Santos vraagt wat hij uit Engeland heeft meegebracht, antwoordt Charles: 'Mijn doctoraal. Je zoon is cum laude afgestudeerd in voetbal.'

De Engels-Braziliaanse twintiger gaat net als zijn vader aan het werk bij de São Paulo Railway Company. Hij schrijft zich in bij de São Paulo Athletic Club, die in mei 1888 is opgericht door de exponenten van de Britse immigrantenkolonie. De leden van de club hebben een voorkeur voor cricket. Ze hebben wel van voetbal gehoord, maar niemand is echt geïnteresseerd om het zelf te beoefenen. Charles Miller gaat aan de slag om zieltjes te winnen. Op de club informeert hij zijn vrienden en collega's van het werk, en hoge functionarissen van de spoorwegen, van de Gas Company en van de Bank of London over de regels en belangrijke termen als *half time*, *corner*, *ground* en *penalty*. Zijn catechisatie werpt vruchten af, het lukt hem een groepje volgelingen bij elkaar te krijgen. Ze gaan trainen op een veldje aangestampte aarde: Várzea do Carmo, tussen Luz en Bom Retiro, ongeveer waar nu de Rua do Gasometro ligt. Het groepje Engelse gekken heeft een hoop bekijks. Enige tijd later schrijft Celso de Araújo in een brief aan de bevriende journalist Alcino Guanaba uit Rio de Janeiro: 'Daar, in de buurt van Bom Retiro, loopt een groepje Engelsen, bezeten zoals alleen zij dat kunnen, tegen iets aan te trappen wat op een koeienblaas lijkt. Blijkbaar is het voor hen een bron van enorme vreugde of enorm verdriet wanneer die gelige blaas in een rechthoek gevormd door palen belandt.' Afgezien van een enkele scepticus raken de gentlemen van de Britse gemeenschap langzaam maar zeker in de ban van het voetbal. Uiteindelijk lukt het Miller een wed-

strijd te organiseren. Het is 14 april 1895. In Varzea do Carmo strijden teams van Engelsen en Brazilianen tegen elkaar: de São Paulo Railway en de Companhia de Gás. Het team van de spoorwegen wordt aangevoerd door Miller, die twee keer scoort, en ze winnen met 4-2. Toeschouwers zijn er niet veel: wat vrienden en medewerkers van de twee bedrijven, plus de ezels die daar in de buurt grazen. Het mag niet deren, want het is de eerste officiële voetbalwedstrijd in Brazilië. Het is de geboortedatum van wat de populairste sport van het land zal worden. Wel werden er ruim voor Charlies terugkeer uit Engeland, tussen 1875 en 1890, partijtjes op straat en op de stranden van Rio georganiseerd door medewerkers van Engelse bedrijven en Britse zeelui. Er werd zelfs een wedstrijd gespeeld voor de residentie van prinses Isabel, regentes van het Braziliaans keizerrijk in naam van Dom Pedro II. Het klopt ook dat de jezuïtische pater José Montero op de kostschool São Luís in Itu onder leraren en leerlingen het spel *bate bolão* introduceerde, naar het voorbeeld van de universaliteit van Eaton. En het is ook waar dat op zowel confessionele als niet-kerkelijke kostscholen in São Paulo, Rio de Janeiro en Rio Grande do Sul varianten op het *ballon anglais* werden gespeeld. Maar voor de Brazilianen is Charles Miller *O Pai do futebol*, de vader van het voetbal. Want behalve dat hij die eerste historische wedstrijd organiseerde, zette Miller zich in om onder de vlag van de São Paulo Athletic Club (SPAC) een voetbalteam op te richten, en leverde hij een fundamentele bijdrage aan de oprichting, op 19 december 1901, van de eerste Braziliaanse voetbalbond, de Liga Paulista de Futebol, die een jaar later het eerste kampioenschap organiseerde. De aftrap was op 3 mei 1902 met vijf startende teams: São Paulo Athletic Club, Associação Atlética Mackenzie College, Sport Club Internacional, Sport Club Germânia en Clube Atlético Paulistano.

De SPAC domineert de eerste drie edities. Charles Miller is met tien doelpunten in negen wedstrijden de topscorer van het kampioenschap 1902, en hij maakt de twee winnende doelpunten in de beslissingswedstrijd tegen Paulistano. De SPAC, gehuld in blauw-wit gestreepte of helemaal witte shirts, zwarte broeken en zwarte sokken, trekt ook in 1903 de titel naar zich toe, wederom ten koste van Paulistano. Het jaar daarop volgt de derde triomf en Charlie deelt de titel van topscorer – negen doelpunten – met zijn teamgenoot Boyes. Het overkomt Miller ook nog dat hij zelf tussen de palen moet gaan staan en er flink van langs krijgt: in 1906 worden negen doelpunten gescoord door de Sport Club de São Paulo. Hij blijft bij de SPAC spelen tot 1910, wanneer het voetbal in Brazilië inmiddels wordt beoefend door de blanke, stadse elite voor wie de sport een symbool is van het moderne Europa, en door de jongeren uit de arbeidersklasse die zich daarin kunnen uiten. Een voorbeeld van de populariteit van het voetbal is de tournee van de Corinthian Football Club uit Londen. De oceaanstomer SS Amazon zet de Engelse spelers op 21 augustus 1910 aan wal in Rio de Janeiro. Er worden drie wedstrijden gespeeld, tegen Fluminense en twee andere teams uit Rio, die stuk voor stuk met een doelpuntenregen worden gewonnen. Dan verplaatsen ze zich naar São Paulo, waar ze het opnemen tegen Palmeiras, tegen Paulistano en op 4 september tegen de SPAC. Het is een van de laatste wedstrijden die de inmiddels zesendertigjarige Charles Miller speelt. Hij eindigt met een eclatante 8-2 voor de jongens uit het Verenigd Koninkrijk. ‘We konden ook niet anders verwachten: iedereen weet dat het team van Corinthian geroutineerd speelt,’ schreef journalist De Vaney, oftewel Adriano Neiva da Motta e Silva in een boek van hem (*Minhas memórias do futebol*), ‘terwijl wij op voetbalgebied nog groen achter de oren zijn.’

Maar afgezien van het voetbaltechnische aspect valt vooral op hoeveel belangstelling het team uit Engeland wekt: grote artikelen in de kranten, een menigte die de spelers opwacht voor de deur van Hotel Majestic en een volle bak in het Velodroom, waar de wedstrijden gespeeld worden. 'De toeschouwers applaudisseren bij elke actie en er hangt Frans parfum in de lucht. De wedstrijden van Corinthian zijn bijzonder hip,' merken de kranten van São Paulo op.

Nog in datzelfde jaar 1910 hangt Charles Miller zijn voetbalschoenen aan de wilgen om zich volledig te wijden aan zijn werk bij de Royal Mail Line, een baan die hij combineert met zijn taken als viceconsul van Engeland. Later zou hij ook nog zijn eigen reisbureau beginnen. Hij trouwt met Antonietta Rudge, een van de beroemdste Braziliaanse pianistes, die hem in de jaren twintig zou verlaten om te gaan samenwonen met de dichter Menotti del Vecchia. Hij brengt twee kinderen groot, maar het voetbal blijft hij trouw als scheidsrechter, als technisch directeur en later gewoon als liefhebber.

Op 30 juni 1953 overlijdt Charles William Miller, 79 jaar oud. Hij had gezien hoe São Paulo zich ontwikkelde tot een metropool, en hij had het voetbal, dat hij een halve eeuw eerder had geïntroduceerd, zien uitgroeien tot de nationale volkssport. Hij heeft nog meegemaakt dat Brazilië in 1950 het WK mocht organiseren en samen met miljoenen Brazilianen pinkte hij een traantje weg toen de Jules Rimet-beker net aan hun neus voorbijging tijdens de *Maracanazo* ofwel de gevoeligste voetbalnederlaag aller tijden.

De herinnering aan Charles Miller is nog steeds levend in Brazilië. Bijvoorbeeld in het voetbaljargon: *chaleira* (direct afgeleid van Charles) is de term voor een truc die Miller aan het begin van de vorige eeuw uitvond waarmee je de bal met

de hak raakt om iemand voorbij te spelen of te scoren. Maar ook in het dagelijkse leven in São Paulo leeft de herinnering: precies een jaar na zijn dood besloot het stadsbestuur het plein naar hem te vernoemen waaraan het voetbalstadion Estadio Municipal Paulo Machado de Carvalho verrijst, beter bekend als het Estadio do Pacaembu, naar de wijk eromheen.

Vandaag de dag wordt dit enorme plein in het hart van de metropool, dat qua vorm wel wat van een Griekse arena heeft, aan de ene kant omgeven door ongelijke wolkenkrabbers die over de bomen uitkijken en aan de andere kant door het Pacaembu-stadion, een crèmekleurig jugendstilbouwwerk dat tegen de heuvel aan is gezet. Het stadion werd op 27 april 1940 plechtig geopend door de president van Brazilië, Getulio Vargas, vergezeld door de burgemeester en architect Ademar de Barros. Destijds konden er eenenzeventigduizend toeschouwers in, na de reconstructie nog zo'n veertigduizend. Het is een juweeltje, het thuisstadion van de Corinthians, een van de mooiste plaatjes van São Paulo. Achter de vier zuilen van de hoofdingang, onder de enorme klok, bevindt zich het Museo do Futebol, met achttien zalen, dat op 29 september 2008 werd geopend. Binnen maakt de bezoeker een reis door het Brazilië van de twintigste eeuw aan de hand van het voetbal, door middel van foto's, filmpjes, stemmen, voorwerpen, herinneringen, curiositeiten en statistieken.

Hilário Franco junior, mediëvist, die het onder de strenge blik van zijn collega's waagt om over voetbal te schrijven (*A Dança dos deuses. Futebol, Sociedade, Cultura*), vat deze lange geschiedenis van land en voetbal in vier punten samen: 'In het begin werd het nut van het voetbal niet ingezien, maar het ontwikkelde zich al snel van een sport voor een kleine eli-

te tot een spel voor de arbeidersklasse. In de jaren dertig is er een doorbraak. Mede dankzij grote intellectuelen als Gilberto Freire, Paulo Prado en Sergio Buarque de Holanda wordt Brazilië zich bewust van de *mestizaje*, van een sociale werkelijkheid waarin mulatten, blanken en zwarten samenleven. Er is niets om je voor te schamen en dat de mulatten ook nog eens goed kunnen voetballen, is mooi meegenomen. De topscorer van het WK van 1938, Leonidas da Silva, is mesties, een kind van een Portugese vader en een donkere Braziliaanse moeder. Het proces van bewustwording wordt versneld. De donkere spelers, de mulatten, die men bijna van de toernooien had willen uitsluiten, zijn nadrukkelijk aanwezig. De tweede mijlpaal is de Maracanazo in 1950, de nederlaag tegen Uruguay die door toneelschrijver Nelson Rodríguez wordt omschreven als een “psychisch Hiroshima”. Dat was het, en het was ook een harde klap in het gezicht voor de hele Braziliaanse samenleving en voor een politieke klasse die op het voetbal had ingezet om goede sier te maken voor de verkiezingen, een nationaal drama dat in 1958 volledig wordt rechtgezet. Brazilië wordt wereldkampioen in Zweden. Tot in Parijs zingen ze dat we de besten van de wereld zijn. Het is een uitbarsting van nationale trots. Vanaf dat moment wordt het minderwaardigheidscomplex juist omgevormd tot een meerderwaardigheidscomplex. We mogen zelfs geen tweede meer worden, we moeten altijd kampioen worden, zoals in 1962 en in 1970.

Maar dat is onmogelijk. Er volgt een lange periode zonder overwinningen, met de militaire dictatuur, de repressie, de martelingen, de tegenstanders die uit de weg worden geruimd. De kijk van de samenleving op voetbal verandert. Er wordt openlijk getwijfeld, ondanks nog twee overwinningen. Het is een fase waarin we nog steeds verkeren, denk ik.

Tegenwoordig is Brazilië een land dat weliswaar dol is op voetbal en grote spelers heeft, maar dat niet meer hét land van het voetbal is. Er zijn voetbaltechnisch gezien andere machten, andere nationale teams die goede spelers hebben. Brazilië zou graag het land van de toekomst willen zijn. Soms lijkt die toekomst te zijn aangebroken, maar dan komen er weer nieuwe problemen. Want de toekomst beweegt zich niet rechtlijnig maar zigzaggend, nu eens vooruit en dan weer achteruit, vol tegenstellingen en aarzelingen. Net als het in het voetbal gaat.'

Na deze les van de professor die voetbal en mediëvistische utopieën combineert, gaan we terug naar het Museo du Futebol om die geschiedenis daar geïllustreerd te zien. Twee scholieren wachten op hun beurt om naar binnen te gaan. Opgewonden als alle kinderen op schoolreisje dwalen ze rond in het labrynt van het stadion. Ze staan stil bij de interactieve bal, waarmee je een penalty kunt nemen waarvan de snelheid wordt gemeten, bij het virtuele miniatuurveld dat handmatig wordt bediend, bij het tafelvoetbalspel waar de houten spelers geen moment rust wordt gegund. Bij binnenkomst schetst de grote hal meteen een mooi beeld van wat het voetbal in Brazilië betekent. Er is een bonte verzameling van de meest uiteenlopende parafernalia: vlaggen, spandoeken, vaantjes, posters, sleutelhangers, gadgets, karikaturen, kranten, doppen, bedkleedjes. Het is een eerbetoon aan de passie waarmee de fans hun sport beleven. Een roltrap leidt naar de eerste verdieping. Daar verschijnt een virtuele O Rei Pelé, die de bezoeker in drie talen welkom heet. De opname van een jongetje dat een bal van het ene speelveld naar het andere trapt wijst ons naar de volgende zaal. Het is er donker en boven de hoofden van de mensen zweven de 'barokke engelen': voetballers die op ware grootte dribbelen, schieten

en door de lucht bewegen. ‘Het zijn er vijftientwintig, maar het hadden er ook vijftig of honderd kunnen zijn,’ staat op een bord, ‘want het zijn de uitvinders van de Braziliaanse voetbalkunst. Goden of helden, idolen van verschillende generaties die ook gezien kunnen worden als engelen die ons met hun vleugels – lees: voeten – naar een wereld brengen waar verbeeldingskracht, poëzie en de magie van het spel worden gecultiveerd. Het zijn ware engelen van de barokkunst.’ Engelen met namen als Pelé, Sócrates, Gilmar, Carlos Alberto, Bebeto, Tostão, Garrincha, Ronaldo, Gérson, Rivelino, Didi, Vavá, Romário, Ronaldinho Gaúcho, Roberto Carlos, Rivaldo, Taffarel, Zico, Zagallo, Falcão, Nilton Santos, Djalma Santos, Jairzinho, Julinho Botelho, Zizinho.

Paulo, een jongen die samen met zijn klasgenootjes het museum is binnengekomen, kijkt een paar keer naar de video van het bijna-doelpunt van Pelé tegen Ladislao Mazurkiewicz, de keeper van Uruguay in de halve finale van het WK 1970. Daarna leest hij aandachtig de lange lijst van de barokke engelen, de ene naam na de andere. Dan kijkt hij op naar zijn vriendje en zegt: ‘Hee, Neymar staat er niet bij.’

Nee, Neymar junior is nog niet tot dit voetbalparadijs doorgedrongen. Maar buiten het stadion, onder het winterzonnetje, doen de straatverkopers de beste zaken met het groen-gele shirt met nummer 10 – dat van de nieuwste poët van het Braziliaanse voetbal.